

Лисенко О. М.,

викладач кафедри українознавства

Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова,

здобувач Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

СУМІЖНІСТЬ ПОНЯТЬ У ДИСКУРСОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглянуто теорії щодо визначення суміжності понять у межах дискурсології у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Узагальнено основні характеристики інституційного та професійного дискурсів. Проаналізовано співвіднесеність понять «інституційний дискурс», «професійний дискурс», «субдискурс», «дискурс соціального інституту», «дискурс на робочому місці» та з'ясовано критерії взаємодії цих понять у лінгвістиці.

Ключові слова: дискурсологія, інституційний дискурс, професійний дискурс, дискурс соціального інституту, професійна комунікація.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень.

Дослідження типології дискурсу – один з актуальних напрямів у сучасному мовознавстві. У цьому аспекті базовими вважаються праці Т.А. ван Дейка [4], В.І. Карасика [7], Г.Г. Почепцова [12] та ін. Широко провадять лінгвістичні дослідження в напрямі дискурсології та в рамках професійної різногалузевої комунікації, яка розглядається як інституційний дискурс. Це роботи таких мовознавців, як: Л.С. Бейлінсон [1], І.Р. Корольова [9], Н.Н. Миронова [10], А.П. Наумова [11], О.Ф. Русакова [14], О.І. Шейгал [15]. Проте серед сучасних вітчизняних праць немає ґрунтовного теоретичного дослідження концептуальних засад дискурсології, суміжності понять у ній, що й зумовило актуальність запропонованої розвідки.

З огляду на це метою статті є аналіз співвіднесеності понять професійного та інституційного дискурсів, дискурсу соціального інституту, субдискурсу, дискурсу на робочому місці.

Виклад основного матеріалу. В лінгвістичних працях значну увагу приділяють дослідженню різних видів інституційних дискурсів, зокрема: педагогічного, юридичного, політичного, релігійного, наукового, військового, газетного, рекламного, театрального та ін. В.І. Карасик визначає *інституційний дискурс* як стандартизовану форму комунікації, що відбувається в межах статусно-ролевих відносин із дотриманням суспільних норм, за участю нерівноправних або рівних представників, яким притаманні етнічні цінності суспільства та соціальних груп, що об'єднуються в інститути [7, с. 203–204]. А його дослідження потрібно здійснювати за такими напрямками: «1) учасники, 2) хронотоп, 3) мета, 3) цінність (з урахуванням головних концептів), 5) стратегії, 6) матеріали (тематика), 7) різновиди та жанри, 8) прецеденти (культурогенні) тексти, 9) дискурсивні формули» [6].

О.Й. Шейгал визначає інституційний дискурс «як дискурс, що здійснюється в суспільних інститутах, в яких спілкування є складовою цих організацій» [15, с. 59]. Під *професійним дискурсом* О.Й. Голованова розглядає «опосередковану комунікацію, як процес контрольованої взаємодії суб'єктів професійної дії, яким властивий певний комплекс норм, стереотипів мислення та поведінки» [3, с. 32].

Л.С. Бейлінсон розглядає професійний дискурс як сукупність текстів, що створюються під час комунікації, уміщують досвід, здобутий в певній галузі та тематично пов'язаний із професійною метою; комунікативний процес між представниками однієї галузі або з людьми, що звертаються за професійною консультацією чи кваліфікованою допомогою [1, с. 23, 29]. На думку дослідниці, важливою складовою частиною професійного дискурсу є хоча б один із кваліфікованих представників, що має теоретичні знання або практичні навички, та комунікація з яким здійснюється в межах відповідної спеціалізації [2, с. 9]. П. Лінелл у професійному дискурсі визначає такі його види: *інтрапрофесійний* – комунікація здійснюється в рамках однієї професійної спільноти; *інтерпрофесійний* – учасники належать до різних соціально-професійних верств; *професійно-непрофесійний* – комунікація відбувається між фахівцями та нефхівцями [20, с. 143].

Як зазначає Л.С. Бейлінсон, у дослідженні професійного медичного дискурсу визначальними є такі його аспекти: з погляду *соціолінгвістики* професійний дискурс – це інституційна комунікація, що відбувається між особами, які володіють спеціалізованими знаннями, що використовуються в певній діяльності, а його дослідження варто здійснювати з опорою на інституційні, профільні та предметні характеристики; визначальною ознакою професійного дискурсу в площині *прагмалінгвістики* є мета; у *структурно-семантичному* плані професійний дискурс розглядають як особливості мовлення фахівця у процесі професійної діяльності, зокрема такі, як: фонетичні (чіткість, темп, гучність та інтонавання мовлення), лексико-фразеологічні (неперевантаженість термінологією, невживання лексики в переносному значенні) і текстуально-граматичні (опис у спілкуванні має перевагу над розповіддю та міркуванням, увиразнення головної інформації, вживання особових та неозначених займенників) [2, с. 5–7].

На думку О.Й. Голованової, професійний дискурс є родовим поняттям для інституційного та суспільно-орієнтованого дискурсів, а кількість професійних дискурсів безпосередньо залежить від професійних сфер діяльності. Відповідно до цього вона виділяє медичний дискурс як професійний дискурс, а фармацевтичний та клінічний – як субдискурси, тобто як його різновиди [3, с. 32–33]. А.П. Наумова зазначає, що незважаючи на те, що між професійним дискурсом як різновидом інституційного виду комунікації та соціальним інститутом можна спостерігати певну взаємодію, все ж таки варто їх розмежовувати, оскільки до соціального інституту відносять поняття родини, освіти, які не належать до професійного дискурсу [11, с. 105]. Цієї самої думки дотримується Н.І. Яценко, визначаючи соціальний інститут як стабільну групу людей, об'єднану спільною діяльністю. Це передусім родина, школа, армія, трудові колективи та ін. [16, с. 609]. Б.А. Райзберг відносить до соціальних

інститутів «органи державного управління, що регулюють соціальні процеси та відносини» [13, с. 491], а інститут родини, шлюбу, релігійні організації перебувають у постійній залежності від політичних, правових, економічних, культурних інститутів, тому можуть об'єднуватися з ними [Там само].

На суміжність понять «інституційний», «професійний дискурс» та «дискурсу на робочому місці» в зарубіжних дослідженнях указує А.П. Наумова, проте виокремлює з цього ряду *діловий* та *бізнес-дискурси* як різновиди економічного виду діяльності [11, с. 105]. Відповідно, П. Дрю та Дж. Херітедж надають дискурсу статусу інституційного, якщо хоча б один з учасників комунікації є представником певної установи [17, с. 3].

На думку С. Саранджі та С. Робертса, в рамках термінологічного аналізу інституційний дискурс є видовим щодо професійного дискурсу та синонімічним стосовно дискурсу на робочому місці. На їхню думку, отождолення понять «професійний» та «інституційний дискурс» неможливе, оскільки перший репрезентують фахівці, люди, що мають знання та володіють навичками, а другий – це устрій із властивими правилами, правами, обов'язками та зобов'язаннями [21, с. 15–19]. А. Кьостер розглядає дискурс на робочому місці як форму комунікації, що повноцінно реалізується у взаємодії в межах професійної діяльності [19, с. 5].

Аналізуючи поняття «професійний дискурс», О.В. Єрченко вказує на те, що йому властиві «єдність форми вираження інформаційного матеріалу» та представники, які належать до одного професійного дискурсу й «оперують тими когнітивно-прагматичними та риторичними засобами, які визначені дискурсивною спільнотою» [5, с. 36]. З. Харріс указує на те, що наше письмо, відтворення інформації, відображення поглядів, стимулювання діяльності відбувається відповідно до рамок певної спільноти, до якої належить індивід, а тому доцільно вважати, що інтенція написання є не лише виявом особистості, а також реалізацією думки спільноти, до якої належить кожен із нас [18, с. 12].

О.В. Єрченко оперує характеристиками Дж. Свейлза, щодо ідентифікації осіб як представників дискурсивної спільноти: «1) володіє широким спектром цілей; 2) має механізми інтеркомунікації серед своїх членів; 3) використовує заздалегідь визначені такою спільнотою механізми, передусім для надсилання й отримання інформації; 4) обробляє і в такий спосіб використовує один чи більше жанрів у просуванні до своїх цілей; 5) формує власну специфічну лексику, якою оперують члени дискурсивної спільноти в процесі спілкування в її межах (наприклад, професійної); 6) належить до певної дискурсивної спільноти членів, які відповідають її вимогам і володіють відповідною дискурсивною компетенцією» [5, с. 37].

У структурі інституційного дискурсу А.П. Наумова (за П.І. Халєєвою) виокремлює такі його складники: «1) статусно-кваліфіковані учасники; 2) локалізований хронотоп; 3) конвенційно обумовлена в межах певного інституту мета; 4) ритуально зафіксовані цінності; 5) інтенційно затвердженні стратегії (послідовність мовленнєвих дій у типових ситуаціях); 6) обмежена номенклатура жанру; 7) чітко обумовлений арсенал прецедентних феноменів (імен, висловлень, текстів, ситуацій)» [11, с. 105].

Основними функціями інституційного дискурсу Л.С. Бейлінсон вважає: 1) *перформативність*, що втілюється в діях, які відображають певний різновид інституту; 2) *нормативність*, яка полягає у «встановленні та збереженні норм і правил поведінки між інститутом та суспільством, між агентами і клієнтами та між агентами всередині інституту» [2, с. 8]; 3) *презен-*

таційна – відповідає за формування іміджу установи та його працівників; 4) *парольна*, що «встановлює межі між агентами та клієнтами» [Там само, с. 8].

Розглядаючи питання побудови професійного дискурсу, І. А. Колеснікова виділяє такі його складники: «1) інформативність, інформаційний коефіцієнт; 2) компетентивність учасників комунікації; 3) логічність; 4) верифікаційність; 5) непарадоксальність вихідних та кінцевих постулатів; 6) професійна нормативність; 7) аргументованість; 8) достовірність; 9) діалогічність» [8, с. 7]. Вона розглядає професійний дискурс як «текст, занурений у професійне життя» [Там само, с. 4] і визначає такі його критерії: «професійна спрямованість, антропоцентризм, креативність, верифікація, мультидисциплінарність, непропорційність розвитку, діалогічність, селективність, замкненість, нециклічність, дидактизм, динамізм, мовна нормативність та стилістична розшарованість» [8, с. 4–5]. Досліджуючи побудову професійного дискурсу, І.А. Колеснікова виділяє такі його компоненти, як: інформативність, інформаційний коефіцієнт, компетентність учасників комунікації, логічність, достовірність, непарадоксальність вихідних і кінцевих постулатів, професійна нормативність, аргументованість, достовірність, діалогічність [Там само, с. 7].

Висновки. Із розглянутих характеристик інституційного, професійного та суспільного дискурсів можна зробити висновок щодо суміжності цих понять, оскільки вони, інтерпретуючись у соціумі, перебувають у тісній взаємодії та залежні один від одного, проте ці поняття не можна вважати синонімічними, оскільки кожному з них властиві різні способи репрезентації та реалізації. Інституційний дискурс є ширшим поняттям, аніж професійний дискурс, який є його складником. Перспективою подальших досліджень вважаємо цілісне вивчення професійного медичного дискурсу як різновиду інституційного.

Література:

1. Бейлінсон Л.С. Профессиональный дискурс: признаки, функции, нормы. Волгоград: Перемена, 2009. 266 с.
2. Бейлінсон Л.С. Профессиональный дискурс: признаки, функции, нормы (на материале коммуникативной практики логопедов): автореф. дис. ... на соискание уч. степени доктора филологических наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2009. 36 с.
3. Голованова Е.И. Профессиональный дискурс, субдискурс, жанр профессиональной компетенции: соотношение понятий. Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология». Искусствоведение. 2013. Вып. 73. № 1 (292). С. 32–35.
4. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ; пер с англ., сост. В.В. Петрова; под ред. В.И. Герасимова. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
5. Єрченко О.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі американської англомовної журнальної періодики (1992–2001 р.р.)): дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2015. 269 с.
6. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурсы: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20. URL: <http://www.xies.ru/65990/2/>
7. Карасик В.И. Языковой круг: личности, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
8. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство. К.», 2009. 27 с.
9. Корольов І.Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. Studia linguistica. 2012. Вып. 6 (2). С. 285–305. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.64.exe

10. Миронова Н.Н. Структура оценочного дискурса: автореф. дис. ... на соискание научн. степени доктора филол. наук: 10.02.19, 10.02.04. М., 1998. 44 с.
11. Наумова А.П. Институциональность профессионального дискурса переводчиков. Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2 «Языкознание». 2013. Вып. № 2 (18). С. 104–109.
12. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. М.: «Релф-бук», К.: «Ваклер», 2001. 656 с.
13. Райзберг Б.А. Современный социоэкономический словарь. М.: ИНФРА-М, 2009. 629 с.
14. Современная теория дискурса: мультидисциплинарный анализ. Екатеринбург: Издательский Дом «Дискурс-Пи». Серия «Дискурсология». 2006. Вып. 1. 177 с. URL: discourse-pm.ur.ru/avtor6/books/std.doc
15. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 440 с.
16. Яценко Н.Е. Общественный словарь. 4-изд., испр. и доп. СПб.: Лань, 2009. 784 с.
17. Drew, P. Analysing talk at work: An introduction. Talk at Work; ed. By P. Drew, J. Heritage. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. P. 3–65.
18. Harris Z. Language and Information. New York: Columbia University Press, 1988. 120 p.
19. Koester, A. Workplace discourse. Cornwall: MPG Books, 2010. 191 p.
20. Linell P. Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. Text Walter de Gruyter. 1998. № 18 (2). P. 143–157 p.
21. Sarangi, S., Roberts C. Talk, Work and Institutional Order. Berlin: Mouton de Gruyter, 1999. 535 p.

Лысенко Е. Н. Смежность понятий в дискурсологии

Аннотация. В статье рассмотрены теории по определению смежности понятий в пределах дискурсологии в отечественном и зарубежном языкознании. Обобщены основные характеристики институционального и профессионального дискурса. Проанализированы соотношенность понятий «институциональный дискурс», «профессиональный дискурс», «субдискурс», «дискурс социального института», «дискурс на рабочем месте» и выяснены критерии взаимодействия этих понятий в лингвистике.

Ключевые слова: дискурсология, институциональный дискурс, профессиональный дискурс, дискурс социального института, профессиональная коммуникация.

Lysenko O. Convergence of concepts in discourse

Summary. The article deals with the theory of the definition of the adjacency of the concepts within the framework of discourse in native and foreign linguistics. The main characteristics of institutional and professional discourse are generalized. The correlation between the concepts of «institutional discourse», «professional discourse», «subdiscourse», «the discourse of the social institute», «discourse in the workplace» and the criteria for the interaction of these concepts in linguistics are analyzed.

Key words: discourse, institutional discourse, professional discourse, discourse of the social institute, professional communication.